

Ýüreklere basylan tagmalar

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy, Publisistika, Sözler, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ýüreklere basylan tagmalar ÝÜREKLERE BASYLAN TAGMALAR

Dargan soýuzyň düzüminde bolan döwründe türkmen halky milli köklerinden, hakyky taryhyndan, çorba çykar şahsyýetlerinden üzňe saklanyldy. Oňa aň ýetirip gyzyklanmak, bilmek, öwrenmek islän adamlar yzarlanmalara sezewar edildi, olaryň başlarynda «ahyrzaman gününü» gopduryldy. Bular barasynda gürrüň açmak diňe Garaşsyzlygymyzy jümle-jahana jar edenimizden soň mümkin boldy.

Diýdimzorlugyň şalyk süren döwründäki nogsanlyklar barasynda oýa çümenimde, öňi bilen okuwçy döwrümüz aňymda janlanýar. Bu ahwalatyň tötänlik bilen asla galtaşýan ýeri ýok. Onuň «üçribi» hem şol «gara günlerde» çaga ýüregimize basylan tagmalarda. Neneň onsoň olary hiç zat bolmadyk ýaly, kesek oklanan guş sürüsi edip, huşuňdan uçuryp goýberip bolar?!

Mekdeplerde, şol döwrüň gazet-žurnallarynda özge halklaryň taryhy, medeniýeti barada okap-öwrensegem, öz taryhymyz, medeniýetimiz, türkmeni türkmen edýän milli aýratynlyklarymyz barasynda hiç zat okamadyk, öwrenmedik diýen ýaly. Biz okuwçy döwrümüzde diňe grekleriň, müsürlileriň taryhy bolmalydyr diýip pikir edýärdik. Öz gadymy türkmen halkymyz, onuň şöhratly taryhy bardyr öýdüp aň elegini elemekden gaty daşdadyk. Onuň hem sebäbi, bize öwredilýän taryhlar özge halklara degişli geçmişden gürrüň berýärdi. Ýagdaý taryhy şahslar barada-da şeýledi. Ylla diýersiniň, türkmenlerde milli gahrymanlar, inçe syýasatçylar, danalar owalda-ahyrda döremedik ýaly. Göýä, toba-tagsyr, türkmen halkymyz şeýle il ogullaryny orta çykarmakda Taňrydan paýsyz galan mysaly. Muňa şol mahallar oglan bolsagam, çaga ýüregimiz kemsinmekden ýaňa dilim-dilim bolýardy. Ýöne şol baknalyk döwründe-de, garaz, köp bolmasa-da il içinden ýek-tük adamlar çykyp, bu adalatsyz syýasatyň garşysyna, öz mümkinçiligine görä, birisi-de biziň

mugallymymyz (Ýatan jaýy jennet bolsun!) Şemsetdin Pirli ogly bolupdyr. Oba arasynda onuň ýörgünli ady «Işan agady». Sebäbi olaryň aňyrsy, çawy diňe bir biziň türkmen ilimizde hem däl, öz döwründe onuň çäklerinden daşarda-da köplere belli Mirek işanlardan uç alyp gaýdýardy. Şonuň üçin onuň abraýy ilki arasynda uludy. Işan agany öňüne düşürip baryp bilseň, özge müşgillikler-ä beýlede dursun, ara düşen gan hem geçilýärdi. Mugallymymyz özüne «Işan aga» diýip ýüz tutulmagyny halamazdy. Çyny bilen gaty görerdi. Tommaýlyja sözler bilen aýdanyna puşeyman etdirýärdi. Bu hem şol döwrüň syýasaty bilen baglydy. Çünki, «Sen hadymynyň nesli, könäniň zyýanly galyndylary bilen sowet adamlarynyň aňyny zäherleýärsiň» diýip, ençeme gesek ondan-oňa süýrelme kemi galmandy.

Mugallymymyz bize taryhdan hem-de botanikadan ders berýärdi. Onuň özge mugallymlarda bolmadyk bir häsiýeti bardy. Sapak geçeninde okuw programmasyna degişli materialy düşündirip boldum edeninden soň, hökman baş-on minut wagt galdyryp, türkmen halkynyň taryhy baradaky gürrüňler bilen biziň, sözüň doly manasynda agzymyzy açdyrýardy. Ol türkmen halkymyzyň taryhy bilen birlikde, öz obamyzyň geçmişi dogrusynda-da «janly kitaplaryň» birisidi. Durnanyň gözi dek dury suwy baýa minnet şagladyp akdyryp duran, obamyzyň jan damary hasap edilýän «Könekärizi» obadaşlarymyz Ärnazar ussanyň başda durmagy bilen gazandyklaryny ilkinji gezek Şemsetdin mugallymdan ýedinji klasda okap ýörkäk eşidip galdyk. Öňler ony «Lenin babamyzyň» görkezmesi bilen Orsyýetden gelen kommunistler bize gazyp berendir diýip oý edip ýördük. Şemsetdin mugallymyň aýdyp bermeginden soň obadaşymyz Ärnazar kärizgeniň diňe bir Mürçedäki «Könekärizi» däl, özge obalarda-da birnäçe kärizi gazyp berendigini, onuň meşhurlygynyň uzak welaýatlarda-da bellidigini bilip galdyk. Hojamuhammet mergeniň, Murtuz mergeniň, Pirnepes serdaryň, Halnepes pälwanyň, Döwletmämmet damyllanyň, Baba mollanyň, Dostaly bagşynyň diňe bir öz obadaşlarymyz bolmak bilen çäklenmän, kimsämiziň atamyzdygyny, kimsämiziň daýymyzdygyny, kimsämiziň aga toparymyzdandygyny eşidip, birek-biregimize «ýyrş-da-ýyrş» bolşup seredişýändigimiz hiç gözümiň öňünden gidenok. Şol

pursatlar biziň oglan gözlerimize sereden adamlar bizdäki guwanjy, buýsanjy, pederlerimize bolan mähir-muhabbetlerimizi kynçylyksyz aňlap biljekdiler.

Şemsetdin mugallymyň beýdip biziň gözümizi açyp durmasy, dogrusyny aýtmaly, şol baknalyk döwrüniň «adyl syýasaty» bilen dem alýan käbir kommunist «aktiwistlere» ýarap hem durmaýardy. Olar hormatly mugallymymyzyň bu sogap işini biz ýaş-ýeleňleri «ýoldan çykarmak, azdyrmak, kommunistik terbiýe bilen doldurylan negözel aňy zaýalamak» diýip düşünýärdiler. Obamyzyň ilersinde bir diň bar. Oňa «Ahyranyň diňi» diýilýär. Bu köne diňiň öz döwründe niçiksi maksada eýerip, obadaşlarymyz tarapyndan gurlandygyny hem Şemsetdin mugallym bize gürrüň beripdi. Onuň gurluşy gaty täsin. Aşagynda durup, depäňe seretseň, telpegiň kelläňden gaçýar. Onuň gaýra düýbünde dine bir adam sygarlyk deşik bilen içine girip, ondaky basgançaklar arkaly diňiň üstüne çykyp bolýar. Bu diňde gözegçi oturýan eken-de, alamançylyk döwründe, ýagy çozan mahaly galanyň içinde oturýan obadaşlarymyza gije ot ýakmak, gündiz tüsse çykarmak arkaly abanyň howp barada habar berýän ekeni. Ine, günleriň birinde Şemsetdin mugallym tutuş klasymyzy şol diňi görmäge gezelenje alyp gitdi. Birki sagatdan dolanyp gelsek, bize, has takygy, Şemsetdin mugallyma mekdepde raýondan gelen organ işgärleriniň ikisi garaşyp duran ekeni. Gelşimize mugallymymyzy mekdep direktorynyň jaýyna alyp gitdiler. Bize-de «Hiç ýere butnaýjy bolaýmaň. Öýüňize-de diňe biz rugsat berenimizden soň gaýdarsyňyz» diýip, berkden-berk tabşyrdylar. Tutulan guş ýaly bolup, gorkymyza sandyraşyp otyrys.

Aradan bir sagat çemesi wagt geçeninden soň, raýondan gelen wekilleriň biri biziň klasymyza geldi. «Şulardan ýeke özüm sorag etjek» diýip, mugallymlardan biziň ýanymyzda bolmak islänlere çenli hemmesini çykaryp kowdy. Soňra gapyny gürpüldedip ýapysyna, «täk» diýip stoluň aňyrsynda gabarylyp oturdy. Ganguýma gözlerini hanasyndan çykara getirip, bize petiredip seredişine, Şemsetdin mugallym barada sorag berip başlady:

«Ol kim? Size nämeler barada gürrüň berýär? Sowet hökümetine

garşy aýdan sözlerini kim aýdyp berjek? Sizi diňiň ýanyna näme maksat bilen alyp gitdi? Ol ýerde nähili gürrüňler etdi?»

Özem ol organ işgäri sowallaryny umumy klasa berip oňayman, bizi ýeke-ýekeden ornunymyzdan turzup, «eden kasamymyza wepaly bolup, ak ýürekli leninçi pionerdigimizi şu ýerde subut edip, dogrymyzy aýtmagymyzy» bizden talap edýärdi. Onuň gödeňsi sesinde haýbat atyjylyk mese-mälim bildirip durdy.

Biz gören zatlarymyzy, mugallymymyzdan eşiden gürrüňlerimizi soragça aýdyp berdik. Çaky, biziň jogaplarymyzdan onuň göwni suw içmedik bolarly, ornundan gaharly turup, agzyndan ak köpük syçyradyşyna, üstümize küpürsöp gygyrdy: «Sizdenem bir hakyky pioner bolarmy? Hemmäňizi pionerlikden kowmaly, jenaýatça hemaýatçy bolýan pioner sowet hökümetine gerek däl!»

Eger-de ol şunça ýeňsesini tüňnerdip, klasdan çykmadyk bolanlygynda, gorkujygymyzdan möňňürüp goýberjekligimiziň ujy iki dälidi.

Mugallymymyza näme diýenlerini bilmedik. Özi hem bu barada dil ýarman oňdy. Özge bir dili ýeňil mugallymymyzyň birisi Şemsetdin mugallymyň kommunistik partiýanyň hataryndan çykarylmagynyň mümkindigini, oňa pugta käýelendigini bize aýdyp berdi. Mugallymymyzyň halyna biziň nebsimiz agyrdy, hatda oňa gynanyp, gyzlar agladylar hem. Şemsetdin mugallym welin, soň hem şol endiginden elini çekmedi. Ol bizi botanika sapagyndan okadanynda hem moh, lişaynik, berýozadyr sosna ýaly del ýurtlarda bitýän ösümlükler barada gürrüň bereninden soň, Türkmenistanda bitýän ösümlükler dogrusynda-da aýtmagy ýadyndan çykarmaýardy. Gaýramyzda ýaýylyp ýatan Garagum çölünüň ýöne bir tozap ýatan çäge ulgamlary bolman, her dürli ot-çöpleriň, ösümlükleriň, dürli haýwanlaryň mesgenidigine göz ýetirdik. Özem meniň ebedilik ýadymda galan zat, Şemsetdin mugallym ölkämiz barada, onuň ösümlük, haýwanat dünýäsi dogrusynda gürrüň berýän halatlary üýtgeşik bir keşbe girýärdi. Onuň ýüzünüň nury öňküsinden hem artýardy, gözleri mähirlilik bilen bakýardy. Sesi owazlanyp, hereketi ýeňles gopýardy. Şol pursatda biziň adymyzy tutanynda, özge mugallymlar ýaly «Pylanyýew» diýip agzaw etmän, ylla diýersiň, öz bagryndan önen çagasyna, mabriban jigisine ýüzlenýän kibi

«Pylany jan» diýip atlandyrdy. Jogaplarymyz sähel göwnünden tursa, «tüweleme, berekelladan» ýükümüzü ýetirýärdi. Şeýle bir mähirlilik bilen başymyzy sypalap goýbererdi welin, bu hala hykga damagyny dolup, gözümize ýaş aýlanymyzy hem duýman galýardy.

Bir gezek biz okuwçylar bolup Şemsetdin mugallymdan ýurdumyzda bitýän ösümlüklerdir, onda bar bolan haýwanat dünýäsi barada okuw kitaplarymyzda materiallaryň berilmeýändiginiň sebäbini soradyk. Şonda onuň ösgün gaşlary çytyldy-da, ýüzüne gamyň perdesi çekilip, şeýle sözleri uludan demini alyp, diline getirdi:

«Bymatlar siziň aňnyňyz oňa ýeterden ejiz geler. Ulalanyňyzda şol «nämüçuni» aňlap bilersiňiz. Häzir bolsa meniň aýdanlarymy keşde edip aňnyňyza gaýamagy başarjak boluň. Ol size geljekde gerek bolar».

Ol bu dogruda özge söz aýtmanam, sapagyny düşündirmäge başlady.

Indi pikir edip otursam, mugallymymyz öz ölkämiziň geçmişi, tebigat dünýäsi bilen bizi tanyş etmek arkaly çaga kalplarymyza öz Watanymyza bolan söýgini guýmagy niýet edinen ekeni! Biz – türkmen çagalarynyň geljekde öz milliligimizi, türkmençiligimizi ýitirmän saklamaklarymyz üçin şeýle aladalary gerdeninde taýlan ekeni!

Ýöne, arman, dogruçyl taryhymyzy bilmek, ata-baba parz tutulyp gelnen türkmençiligimizi ganymyza siňdirmek bagtyndan şol baknalyk ýyllarynda giden bir nesil mahrum edildi, olaryň ýüreklerine tagma basyldy.

Tamam türkmençiligiň doly gaýdyp gelmegine mümkinçilik dörän şu zamanynda ýüreklere basylyp şol tagmalar özüne tenekärlik dowasyny tapýar.

Ine, bu guwanyp, buýsanmaly, dünýä ýaýmaly şeksiz hakykatdyr!

Döwletmyrat NURYÝEW.

«Edebiýat we sungat» gazetini, 12.02.1999 ý. Publisistika